

УДК 355.233:159.955(477)

Дмитро Кисленко,
доктор педагогічних наук, професор
Національний університет оборони України, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0001-6929-4236>

Володимир Михайлов,
кандидат наук з фізичного виховання та спорту
Національний університет оборони України, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-2517-6016>
DOI: 10.33099/2617-1775/2025-01/120-127

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ОФІЦЕРІВ ОПЕРАТИВНОГО РІВНЯ У БОРОТБІ З ІНФОРМАЦІЙНОЮ ЗБРОЄЮ

Стаття присвячена аналізу ролі критичного мислення офіцерів оперативного рівня у протидії інформаційній зброї, такій як дезінформація, пропаганда та кібератаки, що становлять загрозу сучасним суспільствам. У ній розглядається, як офіцери оперативного рівня, які поєднують стратегічні цілі з тактичними діями, можуть використовувати аналітичні навички та скептицизм для виявлення і нейтралізації інформаційних загроз. Особливу увагу приділено викликам, з якими вони стикаються, зокрема інформаційному перевантаженню при часових обмеженнях, а також можливим рішенням, таким як оперативна підготовка. Метою статті є підкреслення важливості розвитку критичного мислення як ключового інструменту в умовах інформаційної війни.

Ключові слова: критичне мислення; офіцери; оперативний рівень; аналітичні навички; інформаційна війна.

Постановка проблеми. Сьогодні інформаційна зброя стала одним із найнебезпечніших інструментів у гібридних конфліктах, впливаючи на суспільну думку, безпеку держав та стабільність військових операцій. Дезінформація, пропаганда та кібератаки здатні швидко підірвати довіру до державних інституцій, дезорієнтувати особовий склад і ускладнити прийняття рішень на всіх рівнях управління. Особливо вразливими в цьому контексті є офіцери оперативного рівня, які відповідають за реалізацію стратегічних цілей через тактичні дії. Їхня здатність оперативно аналізувати потоки інформації та розпізнавати маніпулятивні впливи часто обмежується інформаційним перевантаженням, браком часу та недостатньою підготовкою до боротьби з невидимим ворогом. Проблема полягає в тому, що без розвиненого критичного мислення офіцери оперативного рівня можуть стати вразливими до інформаційних операцій противника, що загрожує хибними рішеннями та провалами у виконанні завдань. Таким чином, виникає необхідність дослідити, як критичне мислення може посилити здатність офіцерів оперативного рівня протистояти інформаційній зброї в умовах сучасних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика критичного мислення офіцерів оперативного рівня у боротьбі з інформаційною зброєю є актуальним напрямом досліджень у військовій науці, інформаційній безпеці та когнітивній психології. В останні роки значна увага приділяється питанням когнітивної стійкості офіцерів оперативного рівня та їхньої здатності

протидіяти інформаційно-психологічному впливу супротивника. Критичне мислення офіцерів оперативного рівня в умовах боротьби з інформаційною зброєю є важливою складовою сучасної військової стратегії України. Зокрема, дослідження вітчизняних науковців, таких як І. В. Лосєв, О. С. Шевченко, А. В. Кузьменко, В. М. Мельник та В. В. Ягупов, зосереджуються на аналізі ролі критичного мислення в підготовці військових до протидії інформаційним загрозам. Проблема критичного та позитивного мислення неодноразово піднімалася в працях як вітчизняних так і зарубіжних вчених (Г. Бекахметов, А. Брушлінський, В. Калошин, В. Клименко, А. Коржумбаєва, С. Максименко, О. Матласевич, І. Пасічник, О. Пометун, Б. Рассел, Б. Стернбезг). Численні дослідження проведені в США показують потребу в таких формах навчання, які б дали змогу людині міркувати більш продуктивно. Засновник Інституту критичного мислення Метью Ліпман розглядає його як кваліфіковане, відповідальне мислення, що породжує правильні судження, оскільки засноване на чітких критеріях, виправляє себе (самовдосконалюється) та враховує контекст. Критичне мислення є свого роду ремінісценцією античної концепції мудрості [8].

Вони розглядають механізми розвитку критичного мислення серед офіцерів оперативного рівня, а також вивчають вплив інформаційної війни на прийняття оперативних рішень. Зокрема, акцентується увага на необхідності розвитку здатності до аналізу та оцінювання інформації в умовах гібридних конфліктів, що забезпечує ефективне протистояння інформаційній зброї та збереження національної безпеки.

Мета статті – дослідження ролі критичного мислення офіцерів оперативного рівня у протидії інформаційній зброї через аналіз методів реагування на інформаційні загрози та удосконалення процесу прийняття рішень в умовах інформаційних атак.

Методи дослідження. В дослідженні критичного мислення офіцерів оперативного рівня у боротьбі з інформаційною зброєю використано теоретичний та емпіричні методи. Використання теоретичного та емпіричного методів у комплексі дозволяє досягти всебічного розуміння процесів, що відбуваються в умовах боротьби з інформаційною зброєю і допомагає розробити рекомендації для вдосконалення підготовки офіцерів оперативного рівня.

Виклад основного матеріалу. В умовах сучасної інформаційної війни критичне мислення офіцерів оперативного рівня відіграє важливу роль у протидії інформаційним загрозам, оскільки саме здатність оперативно оцінювати та відокремлювати достовірну інформацію від маніпуляцій є вирішальним фактором у забезпеченні національної безпеки. Офіцери оперативного рівня повинні бути здатні швидко аналізувати великий обсяг інформації, розпізнавати фейкові новини, дезінформацію та пропаганду, щоб ухвалювати обґрунтовані рішення. У цьому контексті офіцери оперативного рівня відіграють ключову роль у виявленні, аналізі та протидії інформаційним загрозам. Критичне мислення стає необхідною навичкою, яка дозволяє їм

ефективно оцінювати ситуацію, приймати обґрунтовані рішення та координувати дії в умовах інформаційного хаосу.

Система військової освіти в Україні, як складова загальнодержавної системи освіти, відіграє ключову роль у підготовці висококваліфікованих кадрів для Збройних Сил та інших складових сил оборони. Особливе місце в цій системі посідає оперативний рівень професійної військової освіти, який спрямований на підготовку офіцерів, здатних ефективно керувати великими військовими з'єднаннями – бригадами та корпусами – на великих театрах воєнних дій. Оперативний рівень передбачає не лише оволодіння навичками оперативного планування, координації дій підрозділів, управління ресурсами та логістикою, а й розвиток умінь розробляти складні операції, що вимагають взаємодії різних видів та родів військ. У сучасних умовах, коли інформаційна зброя стає невід'ємною частиною гібридних війн, критичне мислення офіцерів оперативного рівня набуває особливого значення. Саме здатність аналізувати, розпізнавати дезінформацію та приймати обґрунтовані рішення в умовах інформаційного тиску визначає ефективність їхньої діяльності та успіх операцій [7].

Аналіз сучасних військово-аналітичних публікацій показує, що в даний час засоби інформаційного протиборства розвиваються найбільш динамічно. Це, насамперед, пояснюється такими властивостями інфосфери, як невичерпність і поповнюваність, можливість їх швидкого копіювання, переміщення практично без втрат на величезні відстані з високою швидкістю і ступенем достовірності, компактність джерел та носіїв інформації, миттєва, але безкровна реакція (відгук) інфосфери на важко ідентифікований щодо джерел вплив. Інформаційна зброя – це засоби знищення, перекручення або розкрадання інформаційних масивів, добування з них необхідної інформації після подолання систем захисту, обмеження або заборони доступу до них законних користувачів, дезорганізації роботи технічних засобів, виведення з ладу телекомунікаційних мереж, комп'ютерних систем, всього високотехнологічного забезпечення життя суспільства і функціонування держави. Інформаційну зброю від звичайних засобів ураження відрізняє:

- скритність – можливість досягати мети без видимої підготовки і оголошення війни;
- масштабність – можливість наносити непоправної шкоди, не визнаючи національних кордонів і суверенітету, без обмеження простору у всіх сферах життєдіяльності людини;
- універсальність – можливість багатоваріантного використання як військових, так і цивільних структур держави-агресора проти військових і цивільних об'єктів держави-жертви.

При цьому за своєю результативністю інформаційна зброя прирівнюється до зброї масового ураження. Доведено, що найбільших втрат збройні сили несуть від впливу вражаючих елементів інформаційної зброї, що діють на системи управління та психіку людини [2].

Отже, інформаційна зброя створює умови, в яких здатність відокремлювати правду від маніпуляцій набуває вирішального значення для ефективного виконання завдань офіцерами оперативного рівня.

Таким чином, виклики, що породжені інформаційною зброєю, вимагають від офіцерів оперативного рівня не просто реагувати на потік даних, а й підходити до нього з глибоким аналізом і скептицизмом. Саме тут на передній план виходить критичне мислення, яке стає ключовим інструментом у боротьбі з цими загрозами.

Критичне мислення (дав.-гр. *κριτική τέχνη* «мистецтво аналізувати, судження») – це наукове мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та незалежних рішень. Головним чином йому притаманні такі властивості, як усвідомленість та самовдосконалення [5].

Критичне мислення (англ. *Critical thinking*) – процес ретельного обдумування суб'єкта чи ідеї, не дозволяючи почуттям чи думкам впливати на вас [9].

Критичне мислення часто протиставляється мисленню творчому. У загальному значенні під критичним мисленням мається на увазі мислення вищого рівня, ніж мислення докритичне [3].

Критичне мислення у контексті військового керівництва виступає як вирішальний фактор, що охоплює всі аспекти прийняття рішень та стратегічного планування. Воно дозволяє військовим керівникам аналізувати ситуації, оцінювати потенційні загрози та можливості, а також вибирати найбільш ефективні шляхи дій у стресових умовах, де часто доводиться діяти під тиском та з обмеженим масивом інформації. Процес прийняття рішень у військовій сфері вимагає не лише швидкості мислення, але й глибокого аналітичного підходу, щоб адаптуватися до постійно змінних умов та високого рівня невизначеності. Військові керівники мають враховувати не тільки обмежені ресурси та потенційні людські втрати, але й здатність передбачати дії противника, що робить критичне мислення невіддільною частиною їхньої діяльності [4].

Критичне мислення є невід'ємною складовою діяльності офіцерів оперативного рівня в умовах сучасних викликів, зокрема тих, що пов'язані з інформаційною зброєю. Воно дозволяє не лише реагувати на потік даних, але й глибоко аналізувати інформацію, ставити під сумнів її достовірність та приймати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності й тиску. Поєднуючи усвідомленість, самовдосконалення та аналітичний підхід, критичне мислення стає ключовим інструментом для оцінки загроз, антиципування дій противника та вибору ефективних стратегій. Таким чином, розвиток і застосування критичного мислення у офіцерів оперативного рівня сприяє підвищенню якості прийняття рішень, адаптивності до змін та успішному протистоянню складним інформаційним і оперативним викликам.

Згідно Доктрини «Організація об'єднаної підготовки сил оборони держави», оперативна підготовка – це цілеспрямований та організований процес навчання військовослужбовців органів військового управління (органів управління), а також їх злагодження з метою досягнення їх готовності до

виконання завдань за призначенням як у мирний час, так і в особливий період [1]. Окрім того, Настанова «З оперативної підготовки у Збройних Сил України» (далі – Настанова), деталізує цей процес, визначаючи порядок організації, планування та проведення заходів оперативної підготовки, спрямованих на підвищення спроможностей офіцерів оперативного рівня [6].

У сучасних умовах, коли інформаційна війна стала невід’ємною частиною гібридних загроз, оперативна підготовка набуває нового значення. Офіцери оперативного рівня зустрічаються з необхідністю не лише планувати та виконувати військові операції, але й ефективно протидіяти інформаційній зброї, яка може впливати на прийняття рішень, моральний стан військ і суспільну стабільність. Зокрема, у Вступі до Настанови зазначається, що прогнозоване застосування Російською Федерацією інформаційної війни та спеціальних заходів розвідувально-підривної діяльності спрямоване на дестабілізацію внутрішньої ситуації в Україні [6]. У цьому контексті критичне мислення стає ключовим елементом оперативної підготовки, адже воно дозволяє офіцерам аналізувати інформаційні потоки, розпізнавати дезінформацію та приймати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності.

Такі заходи оперативної підготовки, окрім традиційних аспектів, як-от штабні тренування чи командно-штабні навчання, повинні включати розвиток навичок критичного мислення [6]. Така потреба зумовлена тим, що офіцери мають бути здатними ефективно протистояти маніпуляціям, які здійснюються через фейкові наративи, кібератаки чи психологічні операції. Наприклад, здатність оцінювати достовірність джерел інформації та виявляти когнітивні упередження є критично важливою для підтримання оперативної стійкості в умовах інформаційного тиску [10].

Настанова визначає оперативну підготовку як процес, що включає розвиток умінь і навичок для виконання завдань за призначенням, але в умовах гібридних загроз таких умінь недостатньо [6]. У контексті сучасних викликів офіцери оперативного рівня, повинні бути здатними не лише виконувати стандартні процедури, наприклад розробку оперативних документів чи участь у командно-штабних навчаннях, але й критично оцінювати інформаційне середовище [6; 10].

Критичне мислення, як здатність аналізувати достовірність даних, виявляти маніпулятивні впливи та уникати когнітивних пасток, може бути інтегроване в систему оперативної підготовки через конкретні заходи. Зокрема, у розділі 4 «Індивідуальна підготовка» доцільно додати заняття з аналізу інформаційних потоків, де офіцери оперативного рівня відпрацьовуватимуть навички розпізнавання дезінформації на основі реальних кейсів. Такі заняття можуть включати моделювання ситуацій, коли противник використовує фейкові повідомлення про переміщення військ чи наміри командування, що вимагає від офіцерів швидкого оцінювання джерел і контексту [6].

Крім того, у розділі 2.2 «Планування оперативної підготовки» можна передбачити включення до єдиного оперативно-стратегічного фону сценаріїв, які імітують інформаційні атаки. Такий підхід дозволить офіцерам тренувати

критичне мислення в умовах, наближених до реальних, де дезінформація може впливати на оперативні рішення. У додатку 4 «Методи контролю в системі оперативної підготовки» також варто розширити практичний метод контролю, додавши оцінювання здатності офіцерів виявляти інформаційні маніпуляції під час виконання вправ чи складання схем.

Настанова вже передбачає адаптацію підготовки до стандартів НАТО, де критичне мислення є ключовим елементом підготовки офіцерів. Таким чином, інтеграція цього аспекту не лише посилить спроможності Збройних Сил України, але й відповідатиме сучасним вимогам ведення операцій у багатодоменному середовищі, де інформаційний простір є одним із вирішальних полів бою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Критичне мислення є ключовим елементом у діяльності офіцерів оперативного рівня, особливо в умовах сучасної інформаційної війни, де дезінформація, пропаганда та кібератаки становлять серйозну загрозу національній безпеці. Аналіз показує, що здатність оперативно аналізувати інформацію, розпізнавати маніпулятивні впливи та приймати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності й тиску є вирішальною для ефективного виконання завдань. Офіцери оперативного рівня, які поєднують стратегічні цілі з тактичними діями, відіграють центральну роль у протидії інформаційній зброї, а їхня когнітивна стійкість і аналітичні навички стають запорукою успіху операцій. Дослідження підтверджує, що інтеграція критичного мислення в систему оперативної підготовки, зокрема через моделювання інформаційних атак і аналіз реальних кейсів, значно підвищує адаптивність і ефективність військових керівників. Результати опитування свідчать, що переважна більшість офіцерів визнають критичне мислення невід'ємною частиною своєї діяльності, що підкреслює його практичну значущість у сучасних гібридних конфліктах.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розроблення та впровадження інноваційних освітніх програм і тренувальних методик, які цілеспрямовано розвиватимуть критичне мислення офіцерів оперативного рівня. Особливу увагу варто приділити створенню симуляційних сценаріїв, що відтворюють реальні інформаційні загрози для відпрацювання навичок розпізнавання дезінформації та швидкого реагування. Також, перспективним є вивчення впливу психологічних і когнітивних факторів на ефективність критичного мислення в умовах стресу та інформаційного перевантаження. Дослідження можливостей інтеграції технологій штучного інтелекту для підтримки аналітичних процесів офіцерів може відкрити нові горизонти у підвищенні їхньої оперативної стійкості. Порівняльний аналіз підходів до розвитку критичного мислення в системах військової освіти країн НАТО та України може сприяти адаптації найкращих практик до національного контексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доктрина «Організація об'єднаної підготовки сил оборони держави» / затверджено начальником Генерального штабу Збройних Сил України від 01.08.2020, реєстр. № 2694/НВГШ від 09.09.2020 – 9 с.
2. Інформаційна зброя: теорія і практика застосування в інформаційному протидіянні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mil.in.ua/uk/informatsijna-zbroja-teoriya-i-praktyka-zastosuvannya-v-informatsijnomu-protidijanni/>.
3. Кебас М. Як активізувати критичне мислення: сучасний підхід. Базові принципи та прийоми. European Business Association [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eba.com.ua/yak-aktyvizuvaty-krytychne-myslennya-suchasnyj-pidhid-bazovi-pryntsy-py-ta-priyomy/>
4. Кисленко Д. П. Критичне мислення в діяльності військового керівника оперативного рівня. Військова освіта. 2024. № 1(49). С. 91–101.
5. Надурак В. Критичне мислення: поняття та практика. Філософія освіти. 2022. Т. 28, № 2. С. 129–147. DOI: 10.31874/2309-1606-2022-28-2-7.
6. Настанова з оперативної підготовки у Збройних Силах України / затверджено наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 13.02.2021 № 14. — 76 с.
7. Офіційний сайт Міністерства оборони України. Система професійної військової освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mil.gov.ua/>.
8. Хміляр О. Ф. Критичне та позитивне мислення офіцера. № 7 (2018): Науковий журнал «Наукові записки Національного університету «Острозька академія» серія «Психологія» С. 72–76.
9. Cambridge Dictionary. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/critical-thinking?q=Critical+thinking>
10. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. Critical Thinking in the Military [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://stratcomcoe.org/>.

REFERENCES

1. Doktryna «Orhanizatsiia obiednanoi pidhotovky syl oborony derzhavy» [Doctrine "Organization of Joint Training of the State Defense Forces"]/ zatverdzheno nachalnykom Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy vid 01.08.2020, reiestr. № 2694/NVHSh vid 09.09.2020 – 9 s (in Ukrainian).
2. Informatsiina zbroia: teoriia i praktyka zastosuvannya v informatsiinomu protyborstvi [Інформаційна зброя: теорія і практика застосування в інформаційному протидіянні] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://mil.in.ua/uk/informatsijna-zbroja-teoriya-i-praktyka-zastosuvannya-v-informatsijnomu-protidijanni/> (in Ukrainian).
3. Kebas M. Yak aktyvizuvaty krytychne myslennia: suchasnyi pidkhd. Bazovi pryntsy-py ta priyomy [How to activate critical thinking: a modern approach. Basic principles and techniques]. European Business Association [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://eba.com.ua/yak-aktyvizuvaty-krytychne-myslennya-suchasnyj-pidhid-bazovi-pryntsy-py-ta-priyomy/> (in Ukrainian).
4. Kyslenko D. P. Krytychne myslennia v diialnosti viiskovoho kerivnyka operatyvnoho rivnia [Critical thinking in the activities of an operational-level military leader]. Viiskova osvita. 2024. № 1(49). P. 91–101 (in Ukrainian).
5. Nadurak V. Krytychne myslennia: poniattia ta praktyka [Filosofii osvity. Critical Thinking: Concept and Practice. Philosophy of Education]. 2022. T. 28, № 2. P. 129–147. DOI: 10.31874/2309-1606-2022-28-2-7 (in Ukrainian).
6. Nastanova z operatyvnoi pidhotovky u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Operational Training Manual for the Armed Forces of Ukraine] / zatverdzheno nakazom Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy vid 13.02.2021 № 14. — 76 p. (in Ukrainian).
7. Ofitsiyni sait Ministerstva oborony Ukrainy. Systema profesiinoi viiskovoi osvity v Ukraini [The system of professional military education in Ukraine] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.mil.gov.ua/> (in Ukrainian).

8. Khmiliar O. F. Krytychne ta pozytyvne myslennia ofitsera [Critical and positive thinking of an officer]. № 7 (2018): Naukovyi zhurnal 'Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu 'Ostrozka akademiia' serii 'P. 72–76 (in Ukrainian).
9. Cambridge Dictionary. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/critical-thinking?q=Critical+thinking> (in United Kingdom).
10. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. Critical Thinking in the Military [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: <https://stratcomcoe.org/> (in United States of America).

SUMMARY

Dmytro Kyslenko,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
National Defence University of Ukraine, Kyiv

Volodymyr Mykhaylov,

PhD in Physical Education and Sports
The National Defence University of Ukraine, Kyiv

Critical thinking of operationa level officers in countering information weapons

Introduction. The article is devoted to analyzing the role of critical thinking of operational-level officers in countering information weapons, such as disinformation, propaganda, and cyberattacks, which threaten modern societies.

The article aims to study the role of critical thinking of operational-level officers in countering information weapons by analyzing methods of responding to information threats and improving the decision-making process in the context of information attacks.

Methods. Using theoretical and empirical methods allows us to comprehensively understand the processes occurring in the fight against information weapons. It helps to develop recommendations for improving the training of operational-level officers.

Results. In modern information warfare, critical thinking among operational-level officers plays an important role in countering information threats. The ability to quickly assess and distinguish reliable information from manipulation is a decisive factor in ensuring national security. Operational-level officers must quickly analyze a large amount of information and recognize fake news, disinformation, and propaganda to make informed decisions.

Originality. Operational training activities and traditional aspects such as staff training or command-staff exercises should include developing critical thinking skills.

Further research could be directed at developing and implementing innovative educational programs and training methodologies that will purposefully develop the critical thinking of operational-level officers.

Conclusions. Critical thinking is a key element in operational-level officers' work, especially in modern information warfare, where disinformation, propaganda, and cyberattacks pose a serious threat to national security. The analysis shows that the ability to quickly analyze information, recognize manipulative influences, and make informed decisions under uncertainty and pressure is crucial for effective task performance.

Key words: critical thinking; officers; operational level; analytical skills; information warfare.